

Innlegg i Rana Blad 26. oktober 2007.

Skrevet av Hilde Gunn Slottemo, Dr. art, førsteamanuensis i historie.

Forfatter av boka *Malm, makt og mennesker. Ranas historie 1890-2005*.

Ranas historie 1890-2005 - svar til Hirsti og Jacobsen

Diskusjonen om min bok *Malm, makt og mennesker* har de siste dagene gått for fullt i Rana, til dels ganske høylydt. Det tolker jeg dit hen at jeg har skrevet ei betydningsfull bok. Til tross for at Hirsti og Jacobsen har problemer med å se kvaliteter ved boka, håper og tror jeg de fleste ranværingene vil ha glede av ei bok som appellerer til både leselyst og intellektuell nysgjerrighet. Tilbakemeldinger jeg har fått fra alle andre enn Hirsti/Jacobsen, tyder på det.

Først til Hirsti: Når det gjelder overvåkningsdiskusjonene om *hvem* og *hvorfor* gir jeg ikke noe nytt i forhold til det som lenge har vært hevdet i historiefaget. Mine helt klart viktigste kilder i denne sammenhengen er tidligere publisert materiale. I første rekke gjelder det rapporten fra Lund-kommisjonen, altså det stortingsoppnevnte utvalget som i 1994 ble nedsatt for å granske de hemmelige tjenestene i Norge. En annen viktig kilde er tobindsverket *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997*, skrevet av historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen. Jeg viser i boka mi til det som står om norsk overvåkningshistorie generelt og Rana spesielt både i disse verkene og i annen litteratur. Det gjelder også det jeg skriver om Rana Blad. Med all respekt for AKP-ml i Rana: Å mene at de har diktert Lund-kommisjonen eller historieprofessorene Bergh og Eriksen er vel å overvurdere deres betydning, Hirsti.

Ut over dette materialet har jeg brukt to overvåkningsmapper samt et intervju med NKP'erne Hans Møllersen og Jon Selfors. Dette kildematerialet har Thor Helge Eidsaune vært så vennlig å gi meg. Materialet er meget interessant og vil være av både lokal og nasjonal interesse. Jeg ville derfor tatt imot det fra alle som kunne hjelpet meg å skaffe det, uavhengig av deres partipolitiske tilhørighet. Det er irrelevant i denne sammenhengen. I intervjuet med Møllersen og Selfors forteller de hvordan det ble levert etterretningsmateriale til den sovjetiske ambassaden i Stockholm under krigen. Det er ny og viktig informasjon. Overvåkningsmappene brukes til å utfylle og konkretisere historia om den politiske overvåkingen ved å vise hva POT mente at den lokale trusselen besto i. Ved hjelp av disse kildene gir jeg ny og viktig kunnskap om Ranas nære historie. Jeg tror de fleste lesere vil se at jeg er både nyansert, informativ og etterrettelig i det jeg skriver om dette temaet.

Når det gjelder Tor Jacobsens innlegg, så regner han opp en rekke punkter hvor han ville skrevet annerledes enn det jeg har gjort. Det er greit. Alle fortidige utsagn, hendinger og handlinger kan settes inn i et utall sammenhenger. At versjonene er ulike betyr ikke nødvendigvis at noen er feil, bare at de er forskjellige.

Et eksempel på våre ulike prioriteringer er fortidas debatter om likestilling og feminisme, et tema som jeg har løftet fram som viktig. Som politisk og sosial bevegelse har feminismen vært en betydningsfull endringsfaktor i det 20. århundre. Særlig i Rana, hvor kjønnsforskjellene lenge var meget sterke og tydelige, burde temaet være av interesse. I boka viser jeg hvordan "feminismen" ikke er eller har vært en ensartet bevegelse, men at det var uenighet om for eksempel graden av tilpasning til det etablerte maktsystemet. Jacobsen liker ikke dette. Kanskje finnes det mange andre ranværingene - både kvinner og menn - som ser dette som viktig og interessant.

I forhold til mitt utsagn om kilder til borgerskapets liv og levnet, mener jeg Jacobsen skylder meg å sitere riktig fra boka. Jeg skriver der at det finnes lite forskning og få studier av middelklassen i Norge, og at dette generelle mønsteret også gjør seg gjeldende i Rana. Det er arbeiderklassen som det har vært skrevet mest om, både lokalt og nasjonalt. Videre sier jeg at det ikke finnes litteratur eller ”*lett tilgjengelige kilder*” om borgerskapets økonomiske vansker i mellomkrigsårene (uthevelse her). Selvfølgelig finnes kilder, blant annet folketellinger, statistikker og sikkert også de intervjuer som Jacobsen nevner. Men lett tilgjengelig? Og enkle å bruke til å belyse det lokale borgerskapets økonomiske problemer? Neppe.

Når det gjelder kommunistenes overvåking av AP-folk, vil det glede meg om Jacobsen vil skrive en artikkel basert på sine kilder om dette temaet. Da kan han utfylle mitt bilde og samtidig gi ny og viktig kunnskap om et tema som er lite belyst i norsk historie. Kanskje kan vi vente oss en interessant og betydningsfull artikkel i neste års *Årbok for Rana*? Jeg lover ham da et vennskapelig og oppmuntrende virtuelt klapp på skulderen, helt uten beskyldninger for at han i artikkelen er politisk styrt av sosialdemokrater i kommunen.

Når det gjelder rødrøyken i Rana, leser Jacobsen meg som fanden leser bibelen. Jeg skriver at moværingene ”*var sjokkerte*”, at røyken ”*medførte protester og kritikk*”, at det var ”*sterk motstand og misnøye*” og at det ble ført en ”*mangeårig kamp*” mot støv og nedfall (s. 392), men jeg skriver samtidig at en del var forsiktige i sin kritikk fordi Jernverket skapte velstand og trygghet. Røyken var et tegn på at verket gikk godt, og den fungerte som et symbol på den lønningsspenningen som ville komme. Derfor ble det forskjeller blant folk når det gjaldt aksept av røyk- og støvplagene. Ikke alle var like pågående når det gjaldt å kritisere Jernverket og den manglende røykrensinga. At folk i Rana var ”*forbannet på denne røyken*” som Jacobsen formulerer det, er ikke det samme som at de tok en kamp mot bedriften. Spesielt for Ranas politikere og ansatte på Jernverket kunne redselen for å miste arbeidsplasser ha betydning. Det kom tydelig fram da generaldirektør Dagfin Efjestad kom for å diskutere røykproblemet med kommunestyret i januar 1965. Da skremte han politikerne med å vise til Jernverkets økonomiske vansker. Det satte punktum for en miljødiskusjon i kommunestyresalen: ”*Et par av de folkevalgte slår litt med sporden, men det lager ingen ringer i vannet. Hvem tør mase om renseanlegg når Jernverket er så hardt ute å kjøre?*” Med andre ord: en klassisk konflikt mellom arbeidsplasser og miljø, der politikerne ikke turte stille strenge miljøkrav av frykt for de problemene det ville medføre for bedriften. Kilden er i dette tilfellet Tor Jacobsens egen bok *Smeltedigelen* (s. 238). Så hvorfor denne kritikken av meg, Jacobsen? Du er da vitterlig opphavsmann til noen av mine tolkninger. Det forundrer meg at Jacobsen nå i ettertid er så opptatt av å framstille fortida som helhetlig og harmonisk, som et samfunn hvor de forskjellige individer og grupper var enige og vel forlikte i ett og alt.

Jacobsen mener videre at jeg i for liten grad tar opp hvordan hverdagsmenneskenes liv ble forandret i etterkrigstida, og at jeg utelater ”*det mirakelet som skjedde da arbeiderklassen ble frigjort*”. Videre mer enn antyder han at jeg farer med harelabb over dette temaet fordi Arbeiderpartiet satt med den politiske makta. Påstanden blir i mine øyne absurd. I boka formidler jeg gledene menn opplevde ved å flytte inn til Mo og få fast arbeid i den trygge statsindustrien, og jeg beskriver kvinnenes entusiasme over å bo i moderne blokkleiligheter med innlagt vann, strøm og moderne elektriske hjelpemidler. Jeg skriver om blokkbebyggelse og borettslag, om idrett og kulturliv, kinotilbud og ungdomsklubber – for å nevne noe. Jeg skriver også om framveksten av et AP-styrt velferdssamfunn med sterk vilje til økonomisk og sosial fordeling, med utbygging av velferdsgoder i både dybde og bredde.

Jeg forteller om den effektiviteten som fulgte det sterke arbeiderpartistyret, og om utviklinga av samfunnets sosiale likhetsnormer. I tillegg beskriver jeg ”sosialdemokratiets lykkelige øyeblikk” som jeg mener inntraff i Rana på 1960-tallet. Begrepet er hentet fra historieprofessor Francis Sejersted, og jeg bruker det til å kjennetegne ei tid med stor økonomisk vekst og mange materielle goder, et sterkt offentlig velferdsapparat, politisk ro og en tydelig framtidstro og optimisme. Men arbeiderklassens frigjøring? Hva er nå det? At Jernverkets ansatte fikk økt kjøpekraft? At den økonomiske veksten ga dem råd til egen bil og feriereiser til Mallorca? Jacobsens eksempler tyder på at han ser dette som en viktig del av det store frigjøringsprosjektet. I hans kommentar ligger det tilløp til en interessant diskusjon om et viktig tema. Det er synd det skusles bort i sur kritikk.

Jacobsen kritiserer meg videre for å skrive kjedelig, med mye ”tall og tabeller”. (For ordens skyld: Det er til sammen fire tabeller i en brødtekst på nær 600 sider.) Innenfor historikerlauget er jeg kjent for å ha vilje, evne og lyst til å formidle for brede grupper, blant annet ved hjelp av litterære grep som ikke er alltid er vanlig for faghistorikere. Jeg tolker derfor ikke Jacobsens kritikk personlig, men ser den mer som uttrykk for en generell skepsis mot historiefaglig forskning og formidling. *Malm, makt og mennesker* er skrevet innenfor en annen sjanger enn Jacobsens bøker og skiller seg fra hans tekster ved at jeg i større grad presenterer og drøfter ulike forklaringer og fortolkninger på historiske fenomener. Det er mulig Jacobsen synes det er kjedelig. Selv synes jeg det er interessant og viktig å få presentert og diskutert forskjellige måter verden kan forståes, fortolkes og forklares på. Gjennom det ”åpner” jeg opp historia og gjør den til et demokratisk prosjekt hvor leseren inviteres til å tenke og fortolke selv. Om ikke annet: Kan ikke Jacobsen i alle fall akseptere disse ulike sjangerkravene, altså at det er andre forventninger til ei forskningsbasert, faghistorisk fortelling enn til ei dokumentarbok?

Når det gjelder bildebruk i boka, må kritikken først og fremst rettes mot min oppdragsgiver. Både utvalg av bilder og skrivning av bildetekster har vært gjort av en bildekomité nedsatt av Rana Historielag. Jeg har i liten grad hatt innvirkning på de valg og vurderinger som der er gjort.

En ting skal jeg gi Jacobsen rett i. Jeg har kalt en av bøkene hans dokumentarroman. Det skyldes en glipp fra min side, og den beklager jeg. Det riktige begrepet ville vært dokumentarbok. Imidlertid tror jeg veldig få lesere vil merke seg dette som en alvorlig og graverende feil. Trolig vil de i stedet se hvordan jeg med hell bruker flere av Jacobsens bøker i mitt eget arbeid (Og som et svar på Hirstis kritikk: Jacobsens bøker utgjør en betydelig større mengde litteratur enn Eidsaunes artikler, uten at noen av den grunn beskylder meg for å være styrt av Arbeiderpartiet). At Jacobsen likevel mener han har hatt for liten innflytelse på min bok, handler kanskje om andre ting.

Noe av Jacobsens kritikk kan kanskje forklares med at vi har forskjellig historiesyn og dermed ulik oppfatning om hva som bør løftes fram i fortellingene om fortida. En vanlig oppfatning av lokalhistorie er at den skal bygge og bekrefte lokal identitet ved å lete etter innbyggernes fellestrekk i fortida. I tillegg skal den formidle det kjente og kjære; den historia vi allerede er fortrolig med fra utallige tidligere fortellinger. Jacobsens bruk av en anonym student som sannhetsvitne på at min fortelling ikke holder mål, tyder på det: Den unge studenten kjenner seg nemlig ikke igjen i det bildet jeg skaper av Rana. Kanskje skyldes det at de kjente fortellingene som skaper og stadfester lokal identitet ikke blir tilstrekkelig bekreftet og repetert i min bok. Dermed må jo boka være dårlig!

Som faghistoriker arbeider jeg delvis ut fra et annet historiefaglig program enn det Jacobsen ser ut til å slutte seg til. Her bruker jeg blant andre historikeren Ingar Kaldal. Han har i flere sammenhenger kritisert lokalhistoriske arbeider for at de blir for bekreftende i forhold til det lokalsamfunnets innbyggere allerede vet og føler seg fortrolig med. Han argumenterer for at historie skal utøves med *turisten* og *turistblikket* som metaforisk modell; altså med synsvinkelen til den fremmede, den som er ukjent i lokalsamfunnet. Det betyr at vi skal gi nye tolkninger, innganger og perspektiver på ting folk i lokalsamfunnet har trodd de har forstått, visst og kunnet, kort sagt: vi skal gjøre det kjente ukjent. Tenkt på denne måten vil historiefaget kunne gi motstand, nye tanker, uventede ideer og kritiske korrektiver. Ei historiebok vil da også kunne "rive" litt. Den vil ikke bare være lettlest sengelektyre som luller oss inn i bekreftende forestillinger om vår mer eller mindre felles fortid. Programmet er krevende, men samtidig spennende og interessant. Når Tor Jacobsen kritiserer at han ikke kjenner seg igjen i fortellinga om Rana, så er det derfor mulig å tenke seg at hans reaksjon kunne vært helt omvendt. Et alternativ ville nemlig være å bejuble det nye og fremmedartete ved min framstilling; å se det som en styrke for lokalsamfunnet at det finnes mange stemmer samtidig. Hadde han kjent seg fullstendig igjen i det jeg skriver ville det vært et dårlig tegn, for da ville det betydd at jeg ikke hadde skapt noe nytt og originalt. Selv pleier jeg å verdsette tanker som ikke er min egne, for jeg mener de utfyller og beriker egne kunnskaper. Jeg ser også at de kan røske opp i mine mer eller mindre inngrodde forestillinger og tilvante forståelser. Derfor synes jeg det er en glede å lese denne typen historie! Jeg håper det også er det for andre.